

Показники галузевої спеціалізації регіону

У статті розглянуто чотири групи показників галузевої спеціалізації регіону до яких належать: показники галузевої структури, коефіцієнти локалізації виробництва, душевого виробництва та регіональної товарності, показники експортно-імпортних операцій регіону і визначення стадій життєвого циклу галузі.

Ключові слова: галузева спеціалізація регіону, галузева структура, життєвий цикл галузі, економічний простір.

Вступ. Здійснення масштабного завдання підключення національного господарського комплексу до сучасних світових економічних систем в значній мірі залежить від збалансованого і раціонального поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами і особливостями окремих регіонів, ефективного використання їх економічного, науково-технічного, природно-ресурсного потенціалів. З іншого боку, важливою умовою успішного становлення і розвитку регіонів є розвиток спеціалізованих галузей регіонів України.

Галузі спеціалізації, визначають місце регіону в територіальному розподілі праці. Спеціалізація регіонального комплексу обумовлена, перш за все, можливостями ефективно проводити масову продукцію, тобто таку продукцію, яка, будучи дешевою, мала б значну частку в загальнодержавному балансі. Здешевлення продукції відбувається за рахунок використання сприятливих природних і економічних умов. Особливо важливу роль виконують головні (що профілюють) галузі спеціалізації, що дають найбільший економічний ефект. Кожен регіон має в рамках економічного простору країни власну спеціалізацію, яка є концентрацією на його території конкретних видів виробництв, що задовольняють своєю продукцією не тільки власні потреби, але також і потреби інших регіонів країни і що навіть у ряді випадків експортують продукцію в інші країни. При цьому слід мати на увазі, що спеціалізація регіону не вичерпує собою всіх сторін участі регіону в територіальному розподілі праці. Спеціалізація регіону і міжрайонні зв'язки це різні, хоч і взаємообумовлені сторони територіального розподілу праці. Тому визначити галузі спеціалізації можна на основі показників галузевої спеціалізації регіону.

Аналіз останніх досліджень. Істотний внесок в розробку фундаментальних основ теорії і методології регіонального розвитку, побудову сучасної моделі «нового регіоналізму», формування показників регіональної політики та галузевої спеціалізації регіонів внесли відомі вітчизняні вчені В.М. Геєць, Б.М. Данілішін, М.І. Долишній, І.Г. Оніщук, В.П. Семіноженко, Н.Г. Чумаченко і ін. Вони стверджують, що галузі спеціалізації можна визначити на основі виробничих показників, показників вивозу продукції з регіону і т.д.

Мартинюк Ірина Валеріанівна, старший викладач Стахановського відділення інституту післядипломної та дистанційної освіти Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.

© І.В. Мартинюк, 2009

У зв'язку з цим *ціллю статті* є узагальнення показників галузевої спеціалізації регіону.

Викладення основного матеріалу. У результаті загального поділу праці всенародне господарство розділилося на 2 великі сфери: промисловість відокремилася від сільського господарства. Подальший прогрес промисловості пов'язаний із частковим поділом праці, в результаті якого в промисловості з'явилися нові галузі. Для того, щоб утворилась окрема галузь промисловості, необхідне виконання техніко-економічних умов: велика кількість підприємств, які б виготовляли певну продукцію; ці підприємства повинні мати взаємозв'язки між собою та іншими галузями промисловості чи сільського господарства; повинен бути специфічний характер праці, особлива організація і технологія виробництва, які б вимагали створення єдиного органу управління; всі ці підприємства повинні характеризуватися певними ознаками, які б давали можливість об'єднати їх у галузь [1]. До цих ознак належать:

а) єдність економічного призначення продукції;
б) однорідність споживаної сировини;
в) спільність техніко-технологічної бази;
г) специфічний склад кадрів, які володіють певними фаховими можливостями. Під галузевою структурою розуміють ступінь диференціації промисловості на галузі, кількісні співвідношення і взаємозв'язки між ними.

До показників, що характеризують галузеву структуру, належать:

1) показники, які характеризують кількісні співвідношення між галузями (питома вага галузі у промисловості, вона може визначатися по обсягу випуску, по чисельності працюючих, по основних фондах);

2) показники, які характеризують структурні зрушення (різниця питомих ваг $\Delta\Pi = \Pi_{пл} - \Pi_{б}$);

3) темп росту галузі ($Tr = (\Pi_{пл}/\Pi_{б}) \cdot 100\%$);

4) галузевий коефіцієнт випередження ($K_{вип} = (Tr_{г}/Tr_{пр}) \cdot 100\%$, $\Pi_{пл} = \Pi_{б} \cdot K_{вип}$);

5) показники, які характеризують структурні зрушення (коефіцієнти внутрігалузевого і міжгалузевого споживання $K_{вг} = Q_{в}/Q_{зг}$; $K_{м} = Q_{м}/Q_{зг}$) [2].

До факторів, які визначають галузеву структуру, належать: науково-технічний прогрес і ступінь впровадження її у виробництво, рівень суспільного поділу праці, ріст матеріального і культурного рівня людей, наявність природних ресурсів в країні, суспільно-історичні умови, в яких іде розвиток даної галузі.

Галузі промисловості поділяються за:

- економічним призначенням продукції (група А – засоби виробництва, група Б – предмети споживання);

- характером функціонування продукції в процесі виробництва (галузі, які виготовляють знаряддя і предмети праці);

- характером дії на предмет праці (добувні і обробні);

- структурою витрат (трудо-, матеріало-, фондо-, енерго-, капіталомісткі);

- тривалістю виробничого процесу (із неперервним і перервним або дискретним виробництвом);

- часом роботи на протязі року (сезонні і цілорічні);

- тривалістю технологічного процесу (з коротким циклом – виробництво електроенергії, із середнім циклом – машинобудування, з довгим циклом – кораблебудування).

Крім того, серед показників галузевої спеціалізації виділяють наступні [3]:

І.В. Мартинюк. Показники галузевої спеціалізації регіону

---

1. Коефіцієнт локалізації даного виробництва на території регіону K_l є відношенням питомої ваги даної галузі в структурі виробництва до питомої ваги тієї ж галузі в країні. Його розрахунок проводиться по валовій товарній продукції, основним промисловим фондам і чисельності промислово-виробничого персоналу по формулі:

$$K_l = \frac{O_p}{P_p} \cdot 100 : \frac{O_c}{P_c} \cdot 100 \quad (1)$$

де O_p – галузь регіону; O_c – галузь країни; P_p – все промислове виробництво регіону; P_c – все промислове виробництво країни.

2. Коефіцієнт душевого виробництва K_d розраховується як відношення питомої ваги галузі господарства регіону у відповідній структурі галузями країни до питомої ваги населення регіону в населенні країни по формулі:

$$K_o = \frac{O_p}{O_c} \cdot 100 : \frac{H_p}{H_c} \cdot 100 \quad (2)$$

де O_p – галузь регіону; O_c – галузь країни; H_p – населення регіону; H_c – населення країни.

3. Коефіцієнт регіональної товарності K_m розраховується як відношення вивозу з регіону даної продукції до її регіонального виробництва по формулі:

$$K_{mt} = \frac{B_o}{P_p} \quad (3)$$

де B – вивіз продукції з регіону; P_p – виробництво продукції в регіоні.

Для визначення галузей спеціалізації регіону використовується індексний метод. Показник спеціалізації регіону C_y розраховується по формулі:

$$C_y = \frac{Y_o}{Y_p} \quad (4)$$

де Y_o – питома вага регіону в країні по даній галузі; Y_p – питома вага регіону в країні по всій галузі промисловості.

Якщо розрахункові показники більше або рівні одиниці, то така галузь є галуззю ринкової спеціалізації регіону [4].

До показників експортно-імпортних операцій регіону відносять [5]:

- *ВРП* – валовий регіональний продукт;
- *ЕХ* – загальний обсяг експорту регіону;
- *ІМ* – загальний обсяг імпорту регіону.

Коефіцієнт експортної регіональної залежності:

$$L_{\text{exs}}^R = \frac{EX_R}{GRP} \quad (5)$$

Коефіцієнт імпоротної регіональної залежності:

$$L_{\text{ims}}^R = \frac{IM_R}{GRP} \quad (6)$$

Розвиток економіки конкретної галузі багато в чому визначається стадією її життєвого циклу. Для встановлення цієї стадії для конкретної галузі промисловості рекомендується поряд з показниками темпів зростання обсягу реалізації використовувати рівень прибутковості (збитковості) галузі. Саме ця комбінація взаємозв'язку вищезазначених показників дозволяє сформуванню матрицю визначення певної стадії життєвого циклу галузі (табл. 1).

Таблиця 1 – Критерії визначення стадії життєвого циклу галузі [6]

Динаміка обсягу реалізації продукції	Рівень прибутковості (збитковості)		
	< 0	$\rightarrow 0$	> 0
< 100	Стадія занепаду	Стадія занепаду	Стадія зрілості
$\rightarrow 100$	Стадія зрілості	Стадія зрілості	Стадія уповільненого зростання
> 100	Стадія зародження	Стадія становлення	Стадія прискореного зростання

I стадія – зародження галузі – характеризується великими витратами всіх ресурсів, причому результати діяльності не покривають вкладених коштів, тобто галузь є збитковою. На цій стадії нова галузь починає свою діяльність, але вона ще не дає прибутку. Таким чином, основною характеристикою цієї стадії розвитку підприємства є безприбуткова, збиткова його робота. Але галузь нарощує обсяги реалізації, про що свідчить зростання обсягів реалізації її продукції.

II стадія – зростання – галузь проходить у своєму розвитку три етапи: становлення, прискорене та уповільнене зростання.

На етапі становлення галузь проходить критичну точку – початок беззбиткової діяльності, коли вартість усіх ресурсів, що були витрачені раніше, покриваються доходами. На цій стадії галузь ще не отримує прибутку, але вже не працює збитково. Починається формування стратегічного потенціалу галузі. Слід зазначити, що цей етап життєвого циклу розвитку галузі характеризується проходженням точки беззбитковості, отриманням першого прибутку, розмір якого починає збільшуватися високими темпами. Як правило, на цьому етапі галузь нарощує виробничий потенціал, збільшує обсяги виробництва і, як наслідок, обсяги реалізації.

Етап прискореного зростання характеризується достатньо інтенсивним збільшенням його активності. На етапі прискорення зростання галузь має великий резерв, великий потенціал зростання і тому розвиток компанії відбувається достатньо швидкими

темпами, внаслідок чого починає зростати прибуток, який отримує підприємство на цьому етапі. За відносно короткий час доходи підприємства різко зростають.

На етапі уповільненого зростання темпи приросту реалізації залишаються незмінними або починають падати, але зростання прибутків має місце. Можливості галузі наближаються до своєї межі, темпи розвитку уповільнюються. Галузь господарить до піку своєї активності, до піку своєї життєдіяльності.

III стадія – зрілості галузі. Вважається, що на цій стадії розвитку галузь досягає вершини успіху, піку доходів. Має місце стабільність надходження доходів. Загальний стан підприємства стабілізується, припиняється розширення господарства, обсяги реалізації досягають максимуму; максимального значення досягає й прибуток, який отримує галузь. Проте цей етап розвитку може характеризуватися й іншим станом справ: прагнення підприємства на попередніх етапах життєвого циклу до високого прибутку без урахування фінансової безпеки діяльності (ліквідності) призводить до того, що хоча на цій стадії галузь й отримує великий прибуток, його ліквідність надзвичайно низька. Етап прискореного зростання (стадія II ЖЦ розвитку галузі) також може закінчитися різким спадом (можливо навіть без проходження стадії уповільненого зростання та зрілості).

VI стадія – занепад – характеризується різким зниженням обсягу прибутку, спадом ділової активності галузі. Цей етап зумовлюється головним чином агресивною політикою зарубіжних конкурентів, появою товарів-замінників, а також всезростаючим старінням ресурсів. Це стосується як матеріальних, так і кадрових, господарських та організаційних ресурсів.

Практика показує, що галузі проходять всі етапи життєвого циклу і в підсумку переживають занепад, що характеризується тривалою втратою ринків збуту та прибутків. На етапі занепаду галузь може відновити свою діяльність та знову розвиватися за тим самим циклом, при умові застосування інноваційних технологій. При виборі об'єкту інвестування, інвестору необхідно враховувати життєвий цикл галузі, в якій функціонує підприємство з метою отримання запланованих доходів від інвестування.

З погляду подальшого вдосконалення галузевої спеціалізації регіонів розрізняють суміжні і паралельні галузі. Взаємно суміжні галузі супроводять один одному при розміщенні, їх об'єднують тісні виробничі зв'язки, наприклад, металургія, коксохімія (зв'язані технологічно), гірничодобувна промисловість, легка (господарств по використанню чоловічої і жіночої праці). Значення цієї групи галузей зростає з розвитком техніки і збільшенням масштабів концентрації, комбінування і кооперації виробництва. Паралельні (що взаємно заміщаються) галузі розвиваються відносно ізольовано на базі різних природних і економічних умов (ресурсів). Вони часто не мають між собою тісних виробничих зв'язків (наприклад, чорна металургія і сільське господарство), їх об'єднує сумісне освоєння загальних районних (міжгалузевих) ресурсів (робоча сила, паливо, вода і т.д.). Це означає те, що розвиток (розміщення) деяких галузей в даному регіоні обмежується або виключається можливостями розвитку інших, ефективніших виробництв. Проблема розміщення паралельних галузей, які можуть як би заміщати один одного, має об'єктивну основу для правильного вирішення тільки при державному регулюванні господарства, зокрема ринкового.

Характер поєднання галузей, ступінь їх взаємного тяжіння визначають істотні особливості районних комплексів, їх види. Простий комплекс це поєднання відосблених (паралельних) галузей спеціалізації, майже не зв'язаних між собою

(наприклад, комплекс вугільної і харчової промисловості), і обслуговуючих галузей. Різні галузі господарства, розміщені в одному районі, вже фактом сумісного знаходження роблять взаємний вплив один на одного. Хоча вони і використовують різні місцеві природні багатства, але мають часто деяку загальну виробничу базу (енергетика, транспорт, трудові ресурси і т.п.). Складний комплекс припускає, крім того, безпосередні виробничі зв'язки. Ці зв'язки можуть йти як по вертикалі, тобто від початкової сировини до готової продукції (видобуток вугілля коксохімія виробництво азотних добрив сільське господарство), так і по горизонталі.

Висновки. Таким чином, розглянуті показники галузевої спеціалізації регіону дозволяють визначати наступні групи. Перша група показників характеризує галузеву структуру, друга група містить коефіцієнти локалізації даного виробництва, душевого виробництва та регіональної товарності. Третя група включає показники експортно-імпорتنих операцій регіону, четверта – критерії визначення стадії життєвого циклу галузі. Таке узагальнення показників галузевої спеціалізації регіону дозволить проводити галузевий аналіз, який пропонує структуру і огляд конкретної галузі промисловості – її учасників і відмінні риси. Мета цього процесу складається у: виявленні потенціалу прибутковості галузі, чинників, що могли б скоротити прибутковість, чинників, що рухають потенціал прибутковості; підтримці конкурентної переваги за допомогою захисту від чинників, що могли б скоротити прибутковість; збільшенні конкурентної переваги за допомогою сприятливого впливу чинників, що рухають потенціал прибутковості; активному прийнятті змін у галузевій структурі.

1. *Теорії* розміщення продуктивних сил і регіональної економіки // С.І. Дорогунцов, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К. : СТАФЕД-2, 2001. – 143 с.
2. *Кузькін С.Ю.* Формування системи показників, які характеризують економічний розвиток регіону / С.Ю. Кузькін, М.М. Новікова // Коммунальное хозяйство городов: науч. – техн. сб. – К. : Техніка, 2007. – Вып.75. – С. 328 – 332.
3. *Артеменко В.Б.* Напрями створення інформаційно – аналітичної системи моніторингу соціально – економічних показників розвитку регіонів України / В.Б. Артеменко, О. Зачко // Регіональна економіка. – 2004. – № 4. – С. 69-73.
4. *Жиленкова М.М.* Система показників оцінки соціально – економічного розвитку регіонів України / М.М. Жиленкова // Статистика України. – 2005. – № 4. – С. 51-54.
5. *Вітлінський В.В.* Моделювання економіки: Навч. посібник / В.В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
6. *Власик Т.М.* Підходи до визначення стадій життєвого циклу галузей промисловості / Т.М. Власюк. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusnauka.com

Отримано 01.10.2009 р.

И.В. Мартынюк

Показатели отраслевой специализации региона

В статье рассмотрены четыре группы показателей отраслевой специализации региона, к которым принадлежат: показатели отраслевой структуры, коэффициенты локализации производства, душевого производства и региональной товарности, показатели экспортно-импортных операций региона и определения стадий жизненного цикла отрасли.

Ключевые слова: отраслевая специализация региона, отраслевая структура, жизненный цикл отрасли, экономическое пространство.